

nyel zárja cikkét. – *Giampaolo Salvi* „Barbazio” című írásában a többnyelvűséget elemzi. Számos olasz dialektusnak gazdag, több évszázados, irodalmi célú használata van. Ugyancsak gyakori helyzet, amikor ugyanazon műben több nyelven szólnak meg a szereplők, nagy gondot okozva azoknak, akik bármilyen más nyelven szeretnék ezt visszaszadni. Salvi az egyik legismertebb Goldoni-darabban vizsgálja a szereplők nyelvét, különös tekintettel az egyik főszereplő, Gasparina nyelvhasználatának sajátosságaira és ezek okaira. Rávilágít, hogy miképpen érzékelteti Goldoni a kor szociolingvisztikai helyzetéből adódó jelenségeket, például az olasz nyelv kiejtését a dialektust beszélők szájából.

Fábián Zsuzsanna munkássága során, a személynevek kutatása kapcsán többször került kapcsolatba a magyarországi olaszok történetével, a magyar–olasz kapcsolatok kérdésével a szűk nyelvi vonatkozásokon is túl. *Domokos György* beszámolója, „Olasz családok áttelepítése Károlyi Sándor uradalmába a XVIII. században”, ebbe a témakörbe tartozik. A szerző alapos levéltári kutatásai sok új információval gazdagítják a kapcsolattörténetet, így pontosabb képet kapunk arról, hogy mikor, milyen céllal, honnan telepítettek be olasz lakosságot, és mi lett későbbi sorsuk. – *Sztanó László* tanulmánya, „Az édes olasz nyelv sztereotípiája néhány idegen megfigyelő tollából” azt vizsgálja, milyen megítélés alá esett az olasz nyelv dallamossága, hogyan élik meg az utazók az irodalmi nyelvtől különböző helyi nyelvekkel való találkozást, hogyan ítélik meg a firenzei tájszólást, és hol beszélnek legszebben az olasz nyelvet. A dallamos olasz nyelv írott, irodalmi használatra született, és az ebből adódó hátrányokat máig sem sikerült teljesen leküzdeni, mert más funkciókban és műfajokban ma is más nyelvek és kódok használata a domináns. – *W. Somogyi Judit* a magyar *viszsa*, *viszont* igeekötővel alkotott viszonzást jelentő igéket elemzi, majd olasz megfelelőiket vizsgálja meg. Megállapítja, hogy a viszonzó jellegű válasz kifejezése a két nyelvben eltérő módon valósul meg, ugyanakkor mindkét

nyelvben tapasztalható bizonytalanság és nem teljes egyértelműség. – *Berényi Márk* „Le denominazioni dell’insetto *Lucanus Cervus* nella lingua italiana” címmel igazi klasszika-filológiai témát dolgoz fel (a budapesti egyetem egykori professzora, Carlo Tagliavini több száz hasonló témájú szakdolgozatot vezetett). A „szarvasbogár” latin elnevezését vizsgálva ismerteti a „lucanus” szó eredetére vonatkozó hipotéziseket. Igen érdekes tanulmány, amely bizonyosságot ad arról is, hogy szerzője otthonosan mozog a nyelvészet több területén, a hagyományos és modern eszközök világában.

A gondosan szerkesztett, szép kiállítású kötet 27 tanulmányt tartalmaz, és ráadásként *Kiss Gábor* szellemes „*Szótár a szótárban*” című összeállítását Fábián Zsuzsanna tiszteletére „A *szótár* szó előfordulásairól A magyar nyelv értelmező szótárában”.

Józsa Judit – Oszetzky Éva

Menyhárt József – Presinszky Károly (szerk.)

Fordítás – kétnyelvűség

Nyelvészeti tanulmányok a fordítás elméletéről és gyakorlatáról, valamint a magyar–szlovák kétnyelvűségről
Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, 2009. 112 p.

A kötet tartalma két nagy részre osztható: egyrészt fordításelméleti írásokra, másrészt a kétnyelvűség és a fordítás kapcsolatának, illetve a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatának empirikus kutatására. Az első két írás jelentős hozzájárulás a fordításelmélet két kérdéséhez: a tükörfordítások és az ekvivalencia definiálásához, leírásához, kategorizálásához. Mindkét írás funkcionális nézőpon-tú, nem csupán a fordításelmélet, hanem az alkalmazott fordítástudomány számára is fontos megállapításokat tartalmaz.

A kötetet Tolcsvai Nagy Gábor (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest és

Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra) *A tükörfordításról, kognitív szemantikai nézőpontból* című tanulmánya nyitja (7–15. o.). A szerző a tükörfordítások létrejöttének és beilleszkedésének módját kutatja a kognitív szemantika keretében. Az alkalmazott fordítástudomány hajlamos arra, hogy a tükörfordítás kifejezést (például a fordítások értékelésében) csupán negatív értelemben használja. Tolcsvai írása azonban kitágítja látókörünket: „A tükörfordítás is fordítás, amelynek eredményeként gyakran közösségileg elfogadott, lexikalizált új szó vagy jelentés jön létre” (9). Sikeres példa a Microsoft Windows programrendszerének szókincse, mely sok egyszerű és jól használható tükörfordítást tartalmaz. A célnyelv átveheti a másik nyelv szavának jelentését saját morfológiával (pl. angol *save* – *mentés*); vagy a jelentést a morfológiai szerkezettel (pl. német *Selbststarter* – *önindító*); vagy újraalkotja a jelentést (pl. latin *materia* – *anyag*: az ANYA fogalmának megőrzésével a jelentésszerkezetben). A tükörfordítás előnye, különösen a terminológia fordítása szempontjából, hogy sokszor rövid, egyszerű kifejezéseket eredményez, melyek használatához kiterjedt szemantikai és fogalmi hálózat ad támogató közeget (pl. a számítógépek használatával kapcsolatos *ablak* szó). Bár a tükörfordítás lehet tudatos magyartítás eredménye, inkább mindennapi szövegfordítások, idegen szövegek megértése során alakul ki, félig-meddig spontánul, és ezután terjed el, válhat szabványosítás tárgyává (14). A szerző kitér a határon túli magyarok területének államnyelvi kifejezéseinek tükörfordításaira, melyek olykor nem illeszkednek a „közmagyar” kifejezések rendszerébe (pl. *alapiskola* – *általános iskola*).

Heltai Pál (Pannon Egyetem, Veszprém) *Az ekvivalencia kérdései* című tanulmányában (17–25) „új fogást” keres és talál az ekvivalencia témáján. Az ekvivalenciát ugyanis a kontrasztív nyelvészeti örökség jegyében vagy túlságosan elvontan és előírászerűen kezeli az elméleti, illetve az alkalmazott fordítástudomány, vagy lemond róla: Anthony Pym sze-

rint az ekvivalencia fogalmát már annyiféleképpen definiálták, hogy szinte semmivel sem ekvivalens többé (Pym 1992: 282). Heltai a fordítás elméletéből és gyakorlatából kiindulva új kérdéseket tesz fel, és ezek mentén új, jól használható ekvivalencia-típusokat állapít meg. Az ekvivalencia kérdésének újratárgyalása mellett két érv is szól: egyrészt a fordítások értékelése során ez adja a mértéket, másrészt az EU dokumentumainak fordítási követelményei között szerepel a joghatás szempontjából ekvivalens célnyelvi szöveg létrehozása. Az első kérdés, mellyel Heltai hozzájárul ahhoz, hogy valamelyest a helyére tegyünk az ekvivalencia fogalmát, az ekvivalencia szintjeinek kérdése. Véleménye szerint az ekvivalencia a szavak és mondatok, illetve a szöveg szintjén értelmezhető, e két szint elkülönítése alapvető. Heltai második, központi kérdése: Vannak-e az ekvivalenciának fokozatai? A fordítástudomány az ekvivalenciát számos típusba sorolja (pl. formális, szemantikai, kommunikatív, dinamikus, funkcionális), de fokozatokról nem olvashattunk, pedig a valós fordítási feladatoknál és a fordítások értékelésénél ennek a megközelítésnek létjogosultsága van. Heltai megállapítja, hogy az ekvivalencia releváns szempontok (információ, tematikus rend, asszociációk, funkció, hatás) szerinti hasonlóságot jelent. Ha az összes releváns szempontból olyan mértékű a hasonlóság két szöveg között, hogy azt azonosságnak észleljük, teljes ekvivalenciáról beszélhetünk. Más esetekben működő vagy részleges ekvivalencia érhető el. A teljes ekvivalencia megvalósulhat bizonyos szövegtípusok fordításában (pl. feliratok, szakszövegek), míg kevéssé érhető el más szövegekben (pl. irodalmi fordítás) (25). Bizonyára a terjedelmi korlátok akadályozták meg a szerzőt abban, hogy leírja, mit tekint szövegtípusnak. Ebben a tanulmányban ugyanis nem Reiss szövegtípusairól van szó (Reiss és Vermeer 1984), nem is arról, hogy Heltai számos szerzőhöz hasonlóan a műfajt tekintené szövegtípusnak (lásd például Hatim és Mason 1997, Kussmaul 1995), sőt, arról sem, hogy a kü-

lőnböző szakterületekhez tartozó szövegek kategóriája lenne (Környei 2006).

Péch Olívia (MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest) *Miért érdekes a lexikai kohéziós eszközhasználat vizsgálata a fordításkutatás számára?* című tanulmánya (27–38) a fordított szövegek célnyelvbe illeszkedése szempontjából végzett kohéziókutatások ígéretes előtanulmánya. Célja, hogy feltérképezze a lexikai kohézió kontrasztív kutatásának szövegnyelvészeti hátterét. Alapos elméleti kutatása révén feltárja a szövegkutatás és a fordítástudomány kapcsolatát, valamint a kohéziókutatás eddigi eredményeit és a lexikai kohézió vizsgálatának jelentőségét a fordítástudomány szempontjából. Péch hipotézise szerint a célnyelvi szövegek lexikai kohéziós mintázatában az átvitelből következő változások meghatározó jellemzői a fordításnyelvnek. A fő kutatási kérdések a forrásnyelvi szöveg kohéziós eszközhasználatának célnyelvi megőrzésére, az autentikus szövegekhez viszonyított eltéréseire, valamint az esetleges nyelvpárspecifikus törvényszerűségekre vonatkoznak (36). Jelenleg az empirikus kutatás kopusznyelvészeti előkészítése, automatizálása folyik.

A kötet második részének első négy írásában a kétnyelvűség és a fordítás kapcsolatáról olvashatunk. Az első tanulmány szerzője, Sándor Anna (Konstantin Filozófus Egyetem) Móricz Zsigmond *A boldog ember* című regényének szlovák fordításából a vokativuszi megszólítások átültetését elemzi szociolingvisztikai és pragmatikai nézőpontból (39–49). Áttekinti a megszólítás szociolingvisztikai és pragmatikai megközelítését, szűkebb és tágabb értelmezéseit, illetve a fordításelmélet reáliákra, megszólításokra vonatkozó néhány írását. Kutatásának kiindulási pontja a szakirodalmi áttekintésből kiszűrt megállapítás, miszerint az egyes kultúrák megszólítási rendszerei eltérőek, így kulturális reáliáknak tekinthetők (41). Ennek a tételnek az illusztrálására Móricz regénye kiválóan alkalmas, hiszen a vidéki környezet nyelvhasználatát szembeesíti a városival. A szerző szerint a szépirodalmi stílusban a megszólítások a szerep-

lők kommunikációs kapcsolatfelvételén kívül többek között a beszédhelyzetet, a beszélő-partnerek közti viszonyt, a beszélgetés légkörét, illetve a szereplők társadalmi és szociális hovatartozását is érzékeltetik (42). A jól csoportosított példák bizonyítják: a regényben szereplő megszólítások szlovák fordításában elsődleges az analógiás fordítás, melyre az évszázados együttélés teremtett lehetőséget; ezt követi a kihagyás, melyet olykor a nyelvtani szerkezet változása vagy fatikus elem betoldása kompenzál; a formális birtokviszony a szlovák célnyelvben ritkább, csupán a nagyon bizalmas viszonyban jelenik meg (47). Sándor Anna a tanulmány elején (40) megállapítja, hogy Magyarország és Szlovákia nyelvhasználatában egyaránt nagy változások zajlanak a nyelvi udvariasság tekintetében. Ez a kijelentés a dolgozat szempontjából kevésbé releváns, hiszen az a Móricz által idézett kor megszólítási szokásaiból kiindulva elemzi a mű fordítását (42). Ha azonban a tanulmány végén kapott volna helyet, elvezethetett volna a további kutatási témák meghatározásához.

Viola Éva (Nyelvtudományi Doktori Iskola, Eötvös Loránd Tudományegyetem) a magyar népmesék szlovák fordításairól ír (51–57). Kutatási irányelvét a relevanciaelmélet alapján fogalmazza meg: „releváns fordítást olyan fordítási stratégiával lehet létrehozni, amelyben a fordító »újrameséli« a már egy másik nyelven (forrásnyelven) elmesélt történetet (mesét), oly módon, hogy a gyermek megérthesse, ... és a számára releváns mesei elemek jelen legyenek a célnyelvi népmesében” (51). A szerző szerint a fordítástudomány szakirodalmában kevés szó esik a népmesék fordításáról. Kutatásában Károly Krisztinára (2007) hivatkozik, és a műfaj meghatározásából indul ki. Véleményünk szerint érdemes lenne például a kulturális fordítás szakirodalmát is áttekintenie, hiszen a népmesék esetében a fordítónak és a kutatónak egyaránt el kell mélyednie a szimbólumok, mitikus elemek összevetésében is (lásd például Hervej, Higgins és Loughridge 1995). A szerző utal arra, hogy a fordítónak döntenie kell, honosí-

tó vagy elidegenítő stratégia szerint dolgozik-e. Arról azonban keveset ír, hogy milyen érvek és funkciók mentén hozza meg ezt a döntést a fordító, bár az egyik legfontosabb szempontot, az életkort kiemeli (53). Ezután a műfaji jegyek alapján példákat sorakoztat fel, de az elemzésük néhány kivétellel elmarad. Érdekes lenne például annak bemutatása, hogy a szlovák fordításban a mesehősök neve hogyan illeszkedik a célnyelvi kultúrába, népmesei hagyományokba. Jó, hogy a szerző a hangos felolvashatósággal méri, mennyire felel meg a célnyelvi szöveg a funkciójának (55), alkalmas-e a grammatikai regiszter erre, de jó lenne itt megemlíteni azt is, hogy ennek a műfajnak lényegéhez tartozik a könyv nélküli mesélés is. Az összegzés funkcióját betöltő 4. pont alatt valódi összegzés helyett a további kutatásokra alkalmas szakterületeket említi meg a szerző, de konkrét kutatási kérdéseket nem fogalmaz meg. Itt olvashatjuk, hogy a mondatok információ-struktúrája fordításkor nem változik a népmesékben, s ezért ez a kérdés nem releváns a népmesefordítás szempontjából. Ezt a megállapítását a szerző nem támasztja alá példákkal és elemzéssel, pedig a tanulmányban olvasható példák közül néhányat bizonyára feldolgozhatna ebből a szempontból (55–56). A bekezdések számozása mellett célszerű lenne alcímekkel is ellátni a dolgozat főbb részeit (bevezetés, összegzés). Érdekes lenne a szociolingvisztikai környezetet, illetve a fordítás célját részletesebben tárgyalni, s feltárni, hogy a szlovák fordítások betöltik-e céljukat, szociolingvisztikai szerepüket. A bevezető bekezdésben leírt irányelvben rejlő kérdésre, vagyis arra, hogy megvalósul-e a tanulmányban tárgyalt fordításokban a releváns fordítás, sajnos nem kapunk összegző választ.

Kozmács István (Konstantin Filozófus Egyetem) *Kétnyelvű szövegek fordításának problémái: kétnyelvű szövegek egynyelvűeknek* című írásában (59–62) azt tárgyalja, lehetséges-e a több nyelven keletkező szövegek, pontosabban az olyan prózai és drámai művek fordítása, melyek legalább két nyelven születtek (ilyenek például a kétnyelvű beszélők által

létrehozott szépirodalmi szövegek). A rendkívül érdekes témát szellemes gondolatmenettel tárja elénk a szerző. A témában járhatóbb olvasónak sokat segítene, ha a fordítással kapcsolatos megállapítások előtt bemutatná a fordítási szituációt, és példákkal is szolgálna. A cikk végén következtetésként érdekes megállapítást olvashatunk: a fordított szöveg mellett az adott kultúra két- vagy többnyelvűségét bemutató bevezetőre / utószóra / tanulmányra van szükség ahhoz, hogy az olvasónak esélye legyen a kétnyelvű nyelvhasználat adta konnotatív jelentések megértésére (62). Érdekes lett volna a konnotatív jelentések témáját a tanulmányban korábban is megemlíteni, és a befejezésben szereplő megállapítást érvekkel, példákkal alátámasztani. A tanulmány fő következtetése az, hogy a kétnyelvű szerző által kétnyelvű szituációban írott alkotás önmagában olyan reália az egynyelvű befogadó számára, melyet nem lehet ekvivalens célnyelvi szöveggel behelyettesíteni (62). Mivel ebben az írásban nem olvashatjuk az ekvivalencia vagy az egynyelvű olvasó meghatározását, ezt a megállapítást nem tudjuk pontosan értelmezni.

Dudás Klára (Fordítástudományi Doktori Iskola, Konstantin Filozófus Egyetem) *A magyar-szlovák és angol nyelvű propaganda- és reklámszövegek nyelvi szempontú vizsgálata* című írásában (63–70) az angolról fordított magyar és szlovák nyelvű reklámszövegeket csoportosítja nyelvi eszközeik szempontjából. Az egyes kategóriákat célszerűen, a reklámpszichológia szakirodalmi alapján állítja fel, majd szinte valamennyi csoportot példákkal is illusztrálja. Érdekes lenne kimerítőbben összevetni a három nyelv reklámszövegeinek nyelvi eszközeit. A szerző végül megállapítja, hogy ezekben a figyelemfelkeltést és meggyőzést szolgáló szövegekben az anglicizmusok használata éppúgy előfordul, mint a találó célnyelvi megfogalmazás, a megfelelő szóválasztás és a nyelvtani szabályok betartása (70).

Baukó János (Konstantin Filozófus Egyetem) *A név maga az ember* címmel (73–80) magyar nemzetiségű nyitrai egyetemisták

körében végzett névattitúd-vizsgálatokról ír. Sorra veszi, mely tényezők és miért befolyásolhatják a név iránti attitűdöt. Kiderül, hogy a hallgatók többsége pozitívan viszonyul családnevéhez, keresztnevéhez és ragadványnevéhez is. Egy 1994-ben elfogadott törvény alapján sokan megváltoztatták az anyakönyvbe bejegyzett, többségében szlovák formájú nevük helyesírását, magyarították család- vagy keresztnévüket, illetve megszüntették családnevükben az -ová végződést.

Presinszky Károly (Konstantin Filozófus Egyetem) *Csallóközi szleng az interneten* című tanulmányát (81–92) olvasva ráébredünk, milyen óriási lehetőségek rejlenek a világhálón egy-egy régió nyelvhasználatának vizsgálatára. A laikusok által gyűjtött és értelmezett nyelvjárási kifejezések pontos képet adnak napjaink beszélt nyelvi szókincséről. A megfelelően csoportosított nyelvi példákon keresztül megismerjük azt a sokszínűséget és intenzitást, amely a kétnyelvű terület szlengjét, illetve annak használatát jellemzi. Bár a szleng (a nyelvjáráshoz hasonlóan) beszélt nyelvváltozat, napjainkban ebben a tekintetben rendkívül érdekes átalakuláson megy keresztül: az interneten sajátos írásbeli változattá válik (82). Használói tudatosan választják ezt a regisztert, élvezettel, kreatívan alkalmazzák a hétköznapi események ábrázolására. Fontos felhívásunk arra is, hogy a szleng az internet révén már nem zárt közösségek nyelvhasználatát, hanem a csevegők legfőbb jellemzője (83), humoros, játékos használata az ő identitásjelölőjükké vált. A tanulmány érdekes megállapítása, hogy az eddigi attitűdkutatásokkal szemben a csallóközi szlengre a nyelvjárási és kontaktusjelenségek a leginkább jellemzőek. Ebből következően valóban izgalmas kutatási területnek ígérkezik a regionális szlengszavak etimológiájának feltérképezése (91).

Vančóné Kremmer Ildikó (Konstantin Filozófus Egyetem) *Kétnyelvű weboldalak jellemzői* című írásában (93–98) azt a kérdést tárgyalja, hogy mennyiben felelnek meg a szlovákiai magyar kétnyelvű weboldalak az Európai Unió ajánlásainak, mennyiben veszik

figyelembe a weboldal létrehozói a kétnyelvű célközönség igényeit (96). Bár a hivatalos oldalak ügyelnek a többnyelvűsége, némi aszimmetria is tapasztalható a hivatalos személyek neve, a településnevek használata, valamint a bannerek nyelve terén, főleg az angol nyelvű weboldalakon. Ugyanakkor az egynyelvű magyar vagy szlovák olvasók információszerezési lehetőségeit korlátozza, hogy bizonyos honlapok teljesen szétválasztják a magyar, illetve a szlovák nyelvű információtartalmat (97). A szerző javasolja, hogy a technikai megoldásokon túlmutató speciális képzések révén juttassák el az EU ajánlásait a honlapok készítőinek, hogy az egyes beszélőközösségek igényei érvényesülhessenek.

Menyhárt József (Konstantin Filozófus Egyetem) *Vőfély és/vagy starejši?* című tanulmányában (99–110) a dél-szlovákiai magyar lakodalmak nyelvhasználatát elemzi hat szlovákiai magyar vőfélytől gyűjtött adatok alapján. Fő kérdései: vajon milyen szempontok befolyásolják a lakodalmak nyelvválasztását, egy vagy két, esetleg több nyelven zajlik-e az összejövetel, milyen presztízviszonyok uralkodnak az adott nyelvek között, s hogyan viszonyul a násznép ezekhez a nyelvekhez (103). A felmérés eredményei szerint a magyar lakodalmakon gyakrabban fordul elő a magyar és a szlovák nyelv egyidejű használata, mint a szlovák lakodalmak esetében (105). A vőfélyre fontos szerep hárul: ő ad nyelvi arculatot egy olyan rendezvénynek, amelynek háttérében több nyelv presztízse ütközhet (107–108).

A kötet nagyszerű lehetőséget kínál arra, hogy a második rész íásaiban felvetett témákat a jövőben a kétnyelvűség szempontjából is fontos tükröfordítás, ekvivalencia és célnyelvi beilleszkedés szemszögéből tovább kutathassuk. A nyelvi szerkesztés és a tördelés azonban sajnos elnagyolt, számos központozási, nyomdai, gépelési hiba maradt a szövegben. Még az is előfordul, hogy az első egy-két szó után a mondatnak nincs folytatása (9), vagy a *célnyelvi* szó helyett a *forrásnyelvi* kifejezés szerepel (8).